

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ดังนี้

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาภาค
2. แนวความคิดเกี่ยวกับการให้บริการของเมือง
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาภาค

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาภาคที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคั้งนี้มีอยู่หลายทฤษฎี ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมได้ดังนี้

1. ทฤษฎีขั้วความเจริญ (Growth Pole Theory)
2. ทฤษฎีย่านกลาง (Central Place Theory)
3. แนวความคิดเกี่ยวกับอนุภาคการพัฒนา

ทฤษฎีขั้วความเจริญ (Growth Pole Theory)

ทฤษฎีขั้วความเจริญ (Growth Pole Theory) เป็นแนวความคิดที่จะกระจายความเจริญไปยังภาคที่ล้าหลัง โดยการสร้างขั้วความเจริญ หรือจุดเจริญ (Growth Pole, Growth Centre, Growth Point) ในภาคที่ล้าหลังเพื่อให้เป็นตัวนำให้เกิดความเจริญในภาค แนวความคิดเกี่ยวกับ Growth Pole นี้ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแล้ว ยังได้รวมเอาปัจจัยทางด้านสังคม สถาบัน องค์กรและการเมืองมาพิจารณาด้วย แต่เน้นหนักทางด้านเศรษฐกิจและพื้นที่มากกว่า

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 การพัฒนาภาคเริ่มมีความสำคัญในกระบวนการพัฒนาในหลายๆ ประเทศ อย่างไรก็ตามมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับกลยุทธ์ นโยบาย ทฤษฎี และแนวความคิดในการวางแผนพัฒนาภาคเกิดขึ้นมากมาย นักวิชาการและนักวิจัยจำนวนมากสนใจบทบาทของศูนย์กลางเมืองในการพัฒนาชนบท ดังนั้นทฤษฎีการพัฒนาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชนบทและเมืองจึงได้รับความสำคัญเป็นอย่างมาก ทฤษฎีขั้วความเจริญ (Growth Pole Theory) หรือ ศูนย์กลางความเจริญ (Growth Centre) ได้รับการพัฒนาขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่บางเมื่อ

มีการใช้ทฤษฎีนี้ในครั้งแรกๆ Francois Perroux นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ได้พัฒนาแนวความคิดเรื่องชั่วความเจริญขึ้นในปี ค.ศ.1955 การพัฒนาแนวความคิดเรื่องพื้นที่ ได้รับการนิยามว่า "พื้นที่อิทธิพล" (Field of Forces) เขากล่าวว่า

"ความเจริญนั้นไม่ได้เกิดขึ้นในทุกๆ แห่งในเวลาเดียวกัน; มันเกิดขึ้นในจุด หรือชั่วของความเจริญ, ซึ่งประกอบด้วยความหนาแน่นต่างๆ ที่หลากหลาย; มันแพร่ออกไปด้วยช่องทางต่างๆ และก่อให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั้งปวง" (Basnet, 1988: 14)

ด้วยเหตุนี้ ชั่วความเจริญจึงถูกมองว่าเป็นหน่วยที่มีศักยภาพ (Propulsive Unit) ซึ่งจะ เป็นหน่วยเศรษฐกิจหลัก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหรือเติบโตขึ้น จะก่อให้เกิดความเจริญเติบโตใน หน่วยเศรษฐกิจอื่นๆ ตามมา (ศศิธร ยอดมงคล, 2538: 13)

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาภาค เมื่อ Boudeville นำพื้นที่ ทางเศรษฐกิจที่เป็นนามธรรมของ Perroux มารวมกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Thiranagamage, 1981: 8)

Albert Hirschman ได้ศึกษากระบวนการเติบโตทางเศรษฐกิจ และพบว่าความไม่เท่าเทียมกันเป็นสิ่งจำเป็นในการเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นที่ที่มีความเจริญ เขาอธิบายถึงความไม่เท่าเทียมกันที่มีอยู่ระหว่างพื้นที่ที่กำลังเติบโตและพื้นที่ล้าหลังด้วย ตัวอย่างของประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา กลไกการทำงานของตลาดได้ดึงดูดผู้คนและทรัพยากรต่างๆ เข้าสู่พื้นที่ที่มีความเจริญ ด้วยเหตุผลของผลที่ไม่น่าพอใจ (Polarization Effects) อย่างไรก็ตามเขาเชื่อว่า รัฐบาลจะเข้ามาแก้ไขผลที่ไม่น่าพอใจนี้ และ ดำเนินนโยบายความเท่าเทียมกันระหว่างพื้นที่เพื่อทำให้เกิดผลที่น่าพอใจ (Trickle Down Effects) (Basnet, 1988: 14)

ในงานเขียนของ Gunnar Myrdal ในเวลาเดียวกับ Hirschman ได้มีข้อโต้แย้งในบริบท ของประเทศกำลังพัฒนาที่ว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการ สนับสนุน ในข้อโต้แย้งเรื่อง "สาเหตุของการสะสมและวัฏจักร" เขาได้อธิบายว่าความไม่เท่าเทียมกันที่มีอยู่ในภาคนั้นอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลไกตลาดเสรี แรงผลักดันในการเติบโต ณ ศูนย์กลางใดศูนย์กลางหนึ่งนั้น เป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดขึ้นโดยผ่านทางปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วน ต่างๆ ของประเทศ ศูนย์กลางที่มีความเจริญจะดึงดูดทรัพยากรต่างๆ จากพื้นที่ชนบท (Hinterland) ซึ่ง Myrdal เรียกกระบวนการนี้ว่าผลของการย้อนกลับ (Backwash Effects) ส่วน การกระจายผลประโยชน์ต่างๆ ไปสู่ชนบท เรียกว่า ผลในทางกว้าง (Spread Effects) ภายใต้ แรงผลักดันของตลาดเสรี ผลของการย้อนกลับจะมีผลมากกว่าผลในทางกว้าง เช่นเดียวกับ

แนวความคิดของ Hirschman ในเรื่องผลที่น่าพอใจและผลที่ไม่น่าพอใจ การแทรกแซงของรัฐบาลเป็นสิ่งที่จำเป็นในการแก้ไขความไม่เท่าเทียมกันในภาค แต่ Myrdal ก็มองโลกในแง่ร้ายกว่า Hirschman ในเรื่องของการแทรกแซงจากรัฐบาล Hirschman ได้ใช้แนวความคิดเรื่องชั่วคราว ความเจริญ บนพื้นฐานของภาคในระดับมหภาค (Macro-Regional Basis) ในขณะที่คนอื่นๆ พิจารณาแนวความคิดนี้ในฐานะที่เครื่องมือในการกระตุ้นการเติบโตภายในภาคโดยอุตสาหกรรมต่างๆ ในเมือง แต่ก็ยังยึดแนวความคิดของ Hirschman ที่ว่า 'การพัฒนาที่นั่นเกิดขึ้นจากการเติบโตของการเชื่อมโยงระหว่างภาคการผลิตหลักของเศรษฐกิจกับภาคการผลิตในลำดับรอง, ระหว่างอุตสาหกรรมหนึ่งกับอุตสาหกรรมอื่น, ระหว่างบริษัทหนึ่งกับบริษัทอื่น' ยุทธศาสตร์การลงทุนขนาดใหญ่ในช่วงความเจริญก่อให้เกิดการเติบโตผ่านทางผลของตัวทวีคูณ (Multiplier Effects) ในชนบท แต่ในท้ายที่สุด ผลของตัวทวีคูณของการลงทุนขนาดใหญ่ในช่วงความเจริญจะเป็นตัวจำกัดความเชื่อมโยงกับชนบท (Basnet, 1988: 14 - 15)

มีแนวคิดที่สำคัญ 2 ประการเกี่ยวกับชั่วคราวความเจริญ อันหนึ่งคือ กลไกภายในชั่วคราวความเจริญเอง และอีกอย่างหนึ่งคือ กลไกการกระจายแรงที่ทำให้เกิดความเจริญนี้ไปสู่เขตรอบนอกและที่อื่นๆ ข้อแม้ข้อแรกของชั่วคราวความเจริญที่จะประสบความสำเร็จก็คือ มันจะต้องสร้างแรงผลักดันให้เกิดความเจริญ (Growth Forces) และปัจจัยอื่นๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอุตสาหกรรม และนวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยีได้เพียงพอ ข้อแม้ที่สองคือมันจะต้องกระจายความเจริญไปยังที่อื่นๆ โดยช่องทางของการส่งผ่าน หรือการกระจายนี้อาจจะขึ้นอยู่กับโครงข่ายการคมนาคมขนส่ง และการติดต่อสื่อสารระหว่างภาคต่างๆ และความเชื่อมโยงของอุตสาหกรรม เพื่อที่จะให้ได้ข้อแม้ทั้งสองประการนี้ชั่วคราวความเจริญควรจะใหญ่พอเจริญเติบโตค่อนข้างรวดเร็ว และมีการเชื่อมโยงติดต่อกันอย่างใกล้ชิดกับพื้นที่อื่นๆ ในแง่ของความเชื่อมโยงทางอุตสาหกรรมและระบบโครงข่าย

ในแนวความคิดเกี่ยวกับชั่วคราวความเจริญนั้นยังเน้นในเรื่องของการแพร่กระจายนวัตกรรม (Innovation Diffusion) ซึ่ง Friedmann ได้ให้คำจำกัดความของคำนี้ไว้ว่า "เป็นการนำเอาความคิด หรือสิ่งประดิษฐ์ซึ่งถือว่าเป็นของใหม่ ในสังคมหนึ่งๆ มาใช้ได้อย่างได้ผล" นวัตกรรมอาจจะขึ้นอยู่กับความคิดหรือมาตรฐานที่สร้างขึ้น หยิบยืมมาหรือทำให้เกิดขึ้น อะไรที่มีอยู่แล้วหรือสร้างไว้แล้วในที่แห่งหนึ่งอาจจะเป็นนวัตกรรมในที่อีกแห่งหนึ่งได้ หลักของนวัตกรรมคือขอให้คนรู้สึกว่ามันเป็นของใหม่ นวัตกรรมทุกอันต้องการการปรับตัวหรือการเปลี่ยนแปลงสื่อสารเพื่อที่จะให้เข้ากับสถานการณ์ เพื่อให้การกระจายนวัตกรรมเป็นไปอย่างได้ผล

แนวความคิดเกี่ยวกับชั่วคราวความเจริญนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือและนโยบายในการพัฒนาภาคในประเทศต่างๆ ทั้งที่พัฒนาแล้วและที่กำลังพัฒนา

สำหรับในประเทศไทยได้มีการนำแนวความคิดนี้มาใช้เหมือนกัน ดังจะเห็นจากการประกาศกำหนดให้เมืองใหญ่ตามภาคต่างๆ เป็น “เมืองหลัก” เพื่อทำหน้าที่กระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ตามที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520 – พ.ศ.2524) ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 – พ.ศ.2529) และฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 – พ.ศ.2534)

ทฤษฎีย่านกลาง (Central Place Theory)

ทฤษฎีนี้กำเนิดจากแนวความคิดของ Christaller ซึ่งอธิบายถึง ระบบชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์ของขนาด จำนวน และการกระจายตัวจากการศึกษาชุมชนภาคใต้ของเยอรมนี โดยชุมชนจะเป็นย่านกลาง (Central Place) ของภาค ในการให้บริการสินค้าแก่พื้นที่โดยรอบ ย่านกลางในพื้นที่จะมีขนาดแตกต่างกัน ตามหน้าที่ของการให้บริการและจำนวนกิจกรรมที่มีในย่านกลาง (Hierarchical Functions) โดยย่านกลางขนาดใหญ่จะมีกิจกรรมมากกว่า และมีเขตการให้บริการกว้างกว่าย่านกลางขนาดเล็ก ทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนข้อสมมติที่ว่า พื้นที่ในภาคมีลักษณะเหมือนกันทุกประการ คือ พื้นที่ทั้งหมดเป็นที่ราบ มีความเหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน มีประชากรขยายตัวในแต่ละพื้นที่เท่ากัน ซึ่งข้อสมมตินี้ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เพราะพื้นที่แต่ละแห่งมีสภาพต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศ แต่ทฤษฎีนี้สามารถนำมาอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ของขนาด จำนวนและการกระจายตัวของย่านกลาง โดยเปรียบเทียบจากเขตการให้บริการ จำนวน และประเภทของกิจกรรมภายในย่านกลาง ซึ่งใช้เป็นพื้นฐานในการแบ่งลำดับความสำคัญของย่านกลางได้ (Herbert G. Kariel and Patrisia E. Kariel อ้างใน ศศิธร ยอดมงคล, 2538: 17)

การศึกษาของ Christaller นั้นทำให้เกิดทฤษฎีย่านกลาง (Central Place Theory) ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานของทฤษฎีนี้ได้แก่

1. ทุกๆ เมืองในระบบการตั้งถิ่นฐานจะให้บริการแก่พื้นที่รอบๆ ช้าง ซึ่งเรียกว่า ‘ภาคประกอบของย่านกลาง’ (Complementary Region) เมืองนั้นเรียกว่า ‘ย่านกลาง’ (Central Place) ส่วนหน้าที่ในการให้บริการสินค้าและบริการต่างๆ ของย่านกลาง เรียกว่า ‘หน้าที่ของย่านกลาง’ (Central Functions)

2. การกระจายของสินค้าและบริการจากย่านกลางนั้นขึ้นอยู่กับอุปสงค์ในระดับที่ต่ำที่สุด ซึ่งถูกกำหนดโดยจำนวนประชากรในพื้นที่บริการ, รายได้ของประชากร และระยะห่างทางเศรษฐกิจจากเมือง สรุปว่า นี่คือ ขอบเขต (Threshold) ในการให้บริการของย่านกลาง

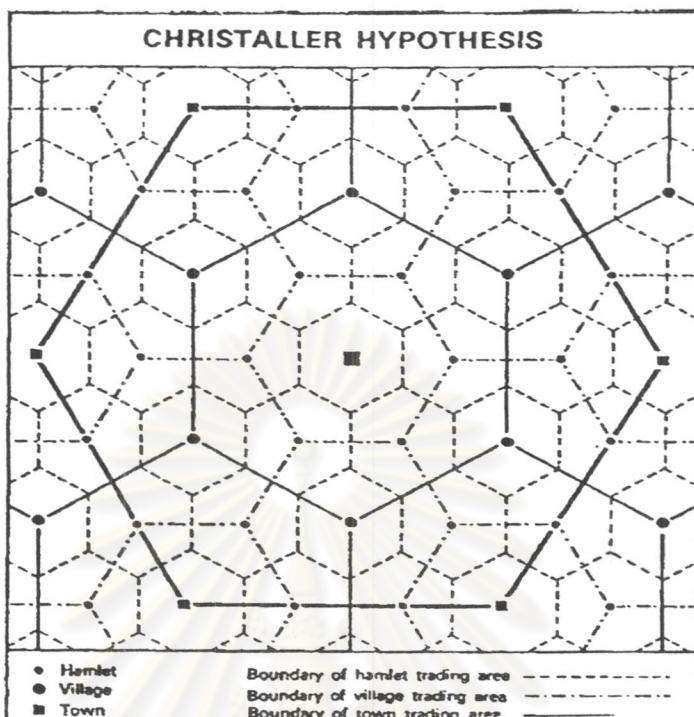
3. ย่านกลางยังแบ่งออกได้เป็น ย่านกลางระดับต่ำซึ่งจะให้บริการสินค้าและบริการไม่กึ่งชนิด และย่านกลางระดับสูง ซึ่งมีการให้บริการที่หลากหลายกว่า รวมทั้งสินค้าและบริการที่ให้บริการอยู่ในย่านกลางระดับต่ำด้วย

4. ในระบบของย่านกลาง ย่านกลางระดับสูงจะมีน้อย และย่านกลางระดับต่ำมีจำนวนมาก เนื่องจากการจัดลำดับของสินค้าและบริการ ซึ่งลำดับนี้กำหนดขึ้นจากการเดินทางที่ประชากรซึ่งกระจายออกไปในพื้นที่โดยรอบ เต็มใจที่จะเดินทางเพื่อซื้อสินค้าและบริการที่มีเสนอขายในย่านกลางแห่งใดแห่งหนึ่ง

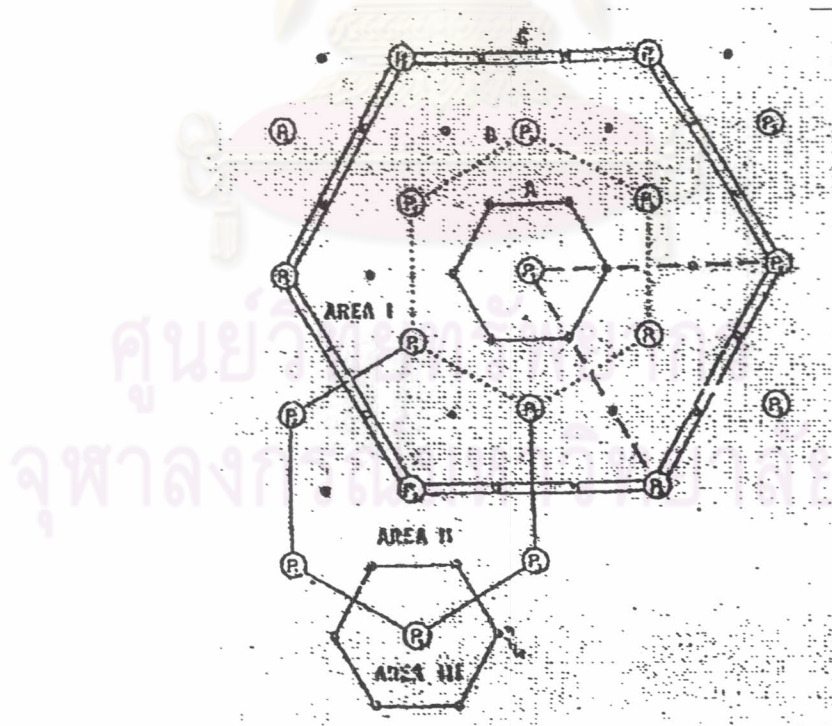
5. มีความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรที่ตั้งถิ่นฐานและลำดับศักยภาพของหน้าที่ (Functional Range) เพราะวาลำดับศักยภาพของหน้าที่ในการให้บริการสินค้าและบริการต่างๆ นั้นเป็นการจัดลำดับศักยภาพของย่านกลางด้วย ซึ่งก็จัดตามกิจกรรมตามหน้าที่ของแต่ละย่านกลาง

6. ย่านกลางในระดับเดียวกันจะมีระยะทางที่เท่ากัน เพราะลูกค้าต้องการสินค้าและบริการที่มีราคาต่ำที่สุด และขอบเขตตลาดของย่านกลางเป็นรูปหกเหลี่ยม (Thiranagamage, 1981: 12 - 13) ดังแสดงในรูปภาพ 2.1

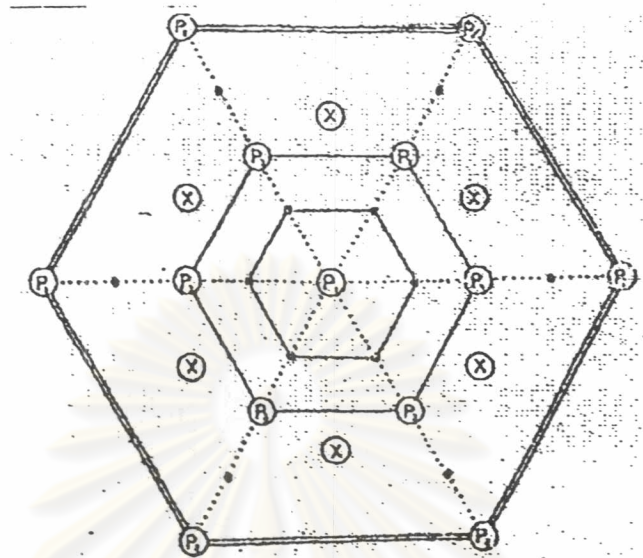
Christaller ได้สร้างแบบจำลองแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกันตามลำดับศักยภาพระหว่างย่านกลางในพื้นที่ทางเศรษฐศาสตร์ มีแบบจำลองทั้งหมดสองแบบตามวัตถุประสงค์ในการสร้าง ถ้าวัตถุประสงค์หลักคือ การนำเสนอสินค้าและบริการให้มากที่สุด โดยมีจำนวนย่านกลางน้อยที่สุด ก็ใช้แบบจำลองหลักการตลาด (Market Principle Model) ตามหลักนี้มีข้อสมมติว่าพื้นที่มีลักษณะเหมือนกันไปหมดและมีการเข้าถึงในทุกทิศทางเท่ากัน ภาคประกอบ (Complementary Region) จะเป็นรูปหกเหลี่ยม โดยมีย่านกลางระดับต่ำและภาคประกอบรวมกันเป็นภาคประกอบของย่านกลางระดับสูงกว่า แบบจำลองนี้มีลักษณะเกี่ยวข้องกับพื้นที่ (Spatial) โดยตัวของมันเอง (ดังแสดงในรูป 2.2) แต่ถ้าวัตถุประสงค์หลักคือสนองความต้องการในการขนส่งสินค้ามากที่สุด โดยใช้ต้นทุนน้อยที่สุด ก็ใช้หลักการจราจร (Traffic Principle Model) หลักการจราจรอธิบายว่าการกระจายของย่านกลางจะเหมาะสมที่สุดต่อเมื่อย่านกลางที่สำคัญๆ จำนวนมากตั้งอยู่บนเส้นทางจราจรเดียวกันระหว่างเมืองใหญ่ และเส้นทางนี้จะต้องวางไว้ให้ถูกที่สุดเท่าที่จะทำได้ แบบจำลองนี้มีลักษณะของเส้นตรง (ดังแสดงในรูป 2.3) (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, มปป.: 38 - 39)

รูปภาพ 2.1 ภาคการตลาดในระบบย่านกลาง

รูปภาพ 2.2 การกระจายตัวของย่านกลางตามหลักการตลาด

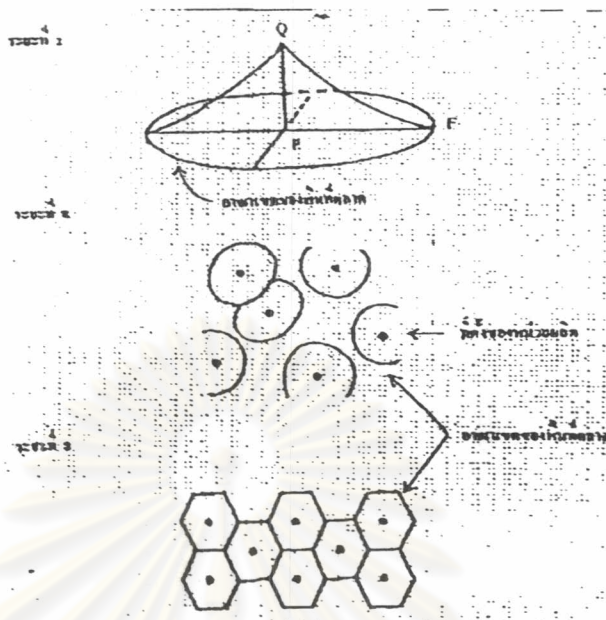

รูปภาพ 2.3 การกระจายตัวของย่านกลางตามหลักการจรรยา

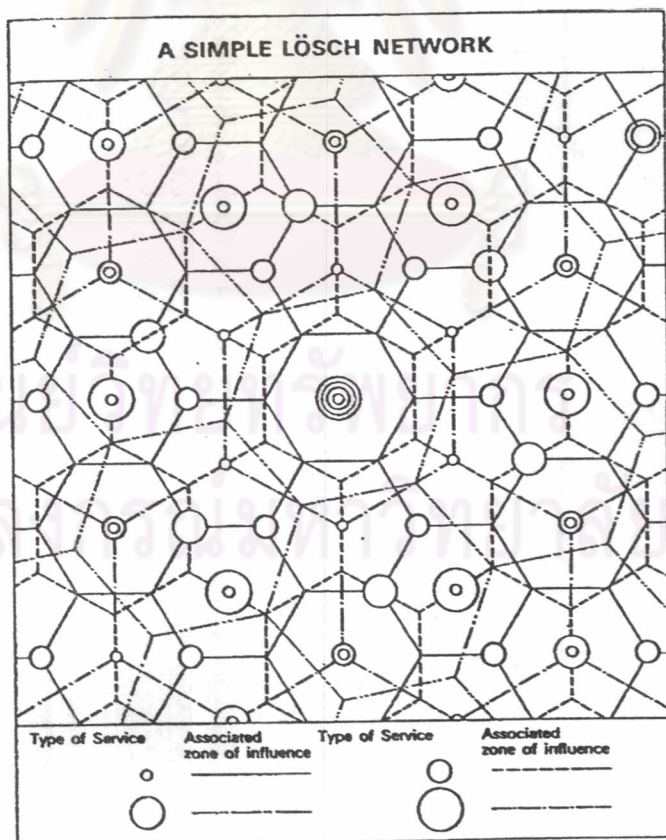
นอกจาก Christaller แล้ว Losch มีแนวความคิดคล้ายคลึงกันในเรื่องทฤษฎีย่านกลาง เขาพิสูจน์ว่า ภาคประกอบรูปหกเหลี่ยมเป็นรูปร่างที่ดีที่สุด เมื่อกำลังซื้อของผู้บริโภคกระจายไปอย่างสม่ำเสมอ (ดังแสดงในรูป 2.4) โดยศึกษาจากตลาดการผลิตเบียร์ และตั้งสมมติฐานเช่นเดียวกับ Christaller โดยให้หน่วยผลิตทุกแห่งให้ประโยชน์แก่ผู้ผลิตในแง่ผลกำไรมากที่สุด และแก่ผู้บริโภคในแง่ผลประโยชน์ที่ได้รับสูงสุด Losch ศึกษาตลาดการผลิตเบียร์ในชนบท โดยใช้หลักการของพื้นที่ตลาด (Market Area) พบว่า จะมีศูนย์กลางของสินค้าทุกประเภทรวมกันอย่างน้อย 1 แห่งในพื้นที่หนึ่ง ศูนย์กลางนี้จะเป็นศูนย์กลางใหญ่ที่สุดของพื้นที่ (หรือเรียกว่า ศูนย์กลางร่วม (Common Centre)) ซึ่งมีการผลิตทุกประเภทเกิดขึ้น และศูนย์กลางที่มีจำนวนการผลิตรองลงมาจะเป็นศูนย์กลางรองลงไปตามลำดับระบบ (ดังแสดงในรูป 2.5) ชุมชนจะประกอบด้วย ชุมชนที่เจริญ (City Rich) และชุมชนที่ด้อยความเจริญ (City Poor) (ศศิธร ยอดมงคล, 2538: 17)

จากพื้นฐานของทฤษฎีย่านกลาง สามารถที่จะแบ่งลำดับตักย์ของย่านกลางได้ ดังแสดงในตาราง 2.1 อย่างไรก็ตาม การแบ่งย่านกลางตามลำดับตักย์นี้จะแตกต่างกันไปในประเทศต่างๆ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขตามสภาพแวดล้อม และสังคมวัฒนธรรมซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้บริโภค ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องปรับการแบ่งลำดับตักย์นี้ตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันในการวางแผนพัฒนาภาค

รูปภาพ 2.4 ระบบพื้นที่ตลาดรูปหกเหลี่ยมของ Losh

รูปภาพ 2.5 โครงข่ายพื้นที่ให้บริการของศูนย์กลางรวม

ตาราง 2.1 ลำดับสำคัญของย่านกลาง

ลำดับ	ประเภท	ระดับ	รัศมี	พื้นที่	จำนวน	จำนวนประชากร	การให้บริการ	สาธารณูปโภค	โครงสร้างพื้นฐาน	กิจกรรม
					ประชากร	ในย่านกลาง				ทางเศรษฐกิจ
					ในพื้นที่					
					ให้บริการ					
					(กม.)	(ตร.กม.)				
เมือง	เมืองโตเกียว	ประเทศ	500	750,000	20,000,000	สูงสุด 5,000,000	มหาวิทยาลัย	ระบบประปา	ถนนหลัก	อุตสาหกรรมหลัก
						เฉลี่ย 1,000,000	โรงพยาบาลศูนย์	ระบบระบายน้ำ	ท่าอากาศยาน	การนำเข้า - ส่งออก
			100	30,000	800,000	ต่ำสุด 200,000	ศูนย์กลางนำเข้า-ส่งออก	การบำบัดน้ำเสีย	ระหว่างประเทศ	ธนาคารนานาชาติ
							กระทรวง	ระบบไฟฟ้า	สถานีรถไฟหลัก	การให้บริการ
			100	30,000	800,000	สูงสุด 100,000	โรงเรียนมัธยม	ระบบประปา	สถานีขนส่งหลัก	ระหว่างประเทศ
						เฉลี่ย 50,000	โรงพยาบาล	ระบบระบายน้ำ	ถนนหลัก	อุตสาหกรรมเกษตร
			50	7,500	200,000	ต่ำสุด 25,000	ศูนย์การค้า	ไฟสาธารณะ	ท่าอากาศยาน	การกระจายการค้า
							ศูนย์ราชการ		สถานีรถไฟ	ธนาคาร
							ระดับภาค		สถานีขนส่ง	การให้บริการ
										ระดับภาค
ชนบท	เมือง	District	50	7,500	200,000	สูงสุด 25,000	โรงเรียนมัธยม	ปอเก็บกักน้ำ	ถนน	อุตสาหกรรม
			25	2,000	50,000	เฉลี่ย 5,000	ศูนย์สุขภาพ	สวนส้ม	สนามบินชั่วคราว	ขนาดเล็ก
			15	700	20,000	ต่ำสุด 2,500	ตลาดถาวร	เครื่องปั้นไฟ	สถานีรถไฟ	การค้าส่ง
							สำนักงานภาครัฐ		สถานีขนส่ง	ศูนย์บริการสินเชื่อ
										การให้บริการ
										ระดับ district

ตาราง 2.1 ลำดับสำคัญของย่านกลาง (ต่อ)

ลำดับ	ประเภท	ระดับ	รัศมี	พื้นที่ให้บริการ	พื้นที่ให้บริการ (ตร.กม.)	จำนวนประชากรในพื้นที่ให้บริการ	จำนวนประชากรในย่านกลาง	การให้บริการ	สาธารณูปโภค	โครงสร้างพื้นฐาน	กิจกรรมทางเศรษฐกิจ	
เมืองเล็ก	Sub-district	Sub-district	15	700	20,000	สูงสุด 2,500	โรงเรียนประถม	ปอเทิบกักน้ำ	ถนน	ถนน	อุตสาหกรรมขนาดเล็กเพื่อ	
			10	300	8,000	เฉลี่ย 1,000	ร้านขายยา	เครื่องบ่งไฟ	สถานีขนส่ง	การเกษตร	การจับปลึก	
			7.5	200	5,000	ต่ำสุด 500	ตลาดนัด				ผู้ออกเงินผู้	การให้บริการ
							สำนักงานภาครัฐ					ระดับท้องถิ่น
หมู่บ้าน	ท้องถิ่น	ท้องถิ่น	7.5	200	5,000	สูงสุด 1,000	โรงเรียนประถม	ปอเทิบกักน้ำ	ถนน	ถนน	การเกษตร	
			5	75	2,000	เฉลี่ย 500	อาสาสมัคร -					การค้าขนาดเล็ก
			2.5	25	500	ต่ำสุด 100	สาธารณสุข					
						ร้านขายของชำ						
						ที่ทำการหมู่บ้าน						

แนวความคิดเกี่ยวกับอนุภาคการพัฒนา

สำหรับคำว่า “อนุภาค” นั้น เมื่อพิจารณาจากความหมายของคำ หมายถึง “ส่วนย่อยของภาค” (Subdivision of a Region) อนุภาคการพัฒนาจึงสามารถให้ความหมายได้ว่า “ส่วนย่อยของภาคที่ได้รับการพัฒนา”

อนุภาคการพัฒนานั้น มีการใช้กันอย่างกว้างขวางในการวางแผนพัฒนาภาค ทั้งในส่วนของอนุภาคที่หมายถึงอนุภาคระหว่างประเทศ ซึ่งหมายถึง การรวมกลุ่มของประเทศ หรือ บางส่วนของประเทศต่างๆ ที่ร่วมกันพัฒนาในพื้นที่นั้นๆ เช่น โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง 6 ประเทศ (Greater Mekong Subregion: GMS) หรือหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นโครงการที่ร่วมมือกันระหว่างประเทศทั้ง 6 อันประกอบด้วย ราชอาณาจักรกัมพูชา ราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม สหภาพพม่า และสาธารณรัฐประชาชนจีน (มณฑลยูนนาน) ในส่วนของพื้นที่โครงการในประเทศไทยนั้น ประกอบด้วย

9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน และตาก

8 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ นครพนม เลย สกลนคร หนองคาย อุดรธานี อำนาจเจริญ อุบลราชธานี และมุกดาหาร

2 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ ปราจีนบุรี และสระแก้ว

การรวมกลุ่มความร่วมมือนี้ มีการแบ่งสาขาความร่วมมือเป็น 7 สาขาใหญ่ ได้แก่ สาขาคมนาคมขนส่ง สาขาพลังงาน สาขาสื่อสารโทรคมนาคม สาขาท่องเที่ยว สาขาการค้าและการลงทุน สาขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และสาขาสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของความร่วมมือ เพื่อ

1. ส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางการค้า การลงทุน อุตสาหกรรม การเกษตร และบริการ เพื่อก่อให้เกิดการจ้างงานและยกระดับการครองชีพของประชาชนในพื้นที่
2. ส่งเสริมและพัฒนาความร่วมมือทางเทคโนโลยีและการศึกษาระหว่างกัน
3. ให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งเสริมกันอย่างมีประสิทธิภาพ
4. ส่งเสริมและเพิ่มขีดความสามารถและโอกาสทางเศรษฐกิจในเวทีการค้าโลก

โครงการความร่วมมือนี้ สำหรับประเทศไทยมีคณะกรรมการประสานการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน (กพบ.) เป็นหน่วยงานในระดับนโยบาย โดยมี

สำนักงานคณะกรรมการประสานการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน (สพบ.) ซึ่งเป็นหน่วยงานภายในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นสำนักงานเลขานุการ

สำหรับอนุภาคภายในภาคของประเทศ พิจารณาจากผังเค้าโครงการพัฒนาภาคของประเทศไทย ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้จัดทำขึ้นนั้น จะทำให้เห็นภาพของอนุภาคภายในภาคของประเทศได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยการวางผังเค้าโครงการพัฒนาภาคของประเทศ มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ

1. เตรียมการรองรับกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่สังคมเมือง
2. เชื่อมโยงพื้นที่ระหว่างภาคภายในประเทศ และระหว่างพื้นที่ภาคของประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ
3. เสริมสร้างการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน โดยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ภายใต้วัตถุประสงค์ข้างต้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ตามผังเค้าโครงการพัฒนาภาคของประเทศไทย ได้แบ่งพื้นที่ของประเทศออกเป็น 11 อนุภาค ตามศักยภาพและโอกาสการพัฒนาของแต่ละอนุภาค ดังนี้

1. กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจบริการ ได้แก่ ธุรกิจการเงินการธนาคาร การสื่อสารโทรคมนาคม ศูนย์บริการบริหารราชการ และที่ตั้งสำนักงานระดับภูมิภาคขององค์การระหว่างประเทศและบริษัทธุรกิจข้ามชาติ
2. พื้นที่ปริมณฑลมหานคร เป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยและทำเลที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เคลื่อนย้ายออกจากกรุงเทพมหานคร ได้แก่ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร และนครปฐม
3. พื้นที่อุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกและภาคกลางตอนบน เป็นพื้นที่รองรับการกระจายการพัฒนาอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นพื้นที่หลักของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และพื้นที่ภาคกลางตอนบน ได้แก่ อัญญา สระบุรี ลพบุรี นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว สิงห์บุรี สุพรรณบุรี และอ่างทอง
4. พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลในจังหวัดตราด และจำเป็นต้องมีการดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. พื้นที่ตะวันตก มีทรัพยากรป่าไม้ที่ยังอุดมสมบูรณ์และแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลที่งดงาม เป็นเขตส่งเสริมการศึกษาวิจัยอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร การพัฒนา

อุตสาหกรรมปิโตรเคมีและเหล็ก และเทคโนโลยีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ กาญจนบุรี เพชรบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม และประจวบคีรีขันธ์

6. พื้นที่ภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย น่าน พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน และแพร่ โดยกำหนดให้เชียงใหม่ – ลำพูน – ลำปาง เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ด้านการท่องเที่ยว การเงิน การศึกษา และอุตสาหกรรม ตลอดจนเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ

7. พื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี พิษณุโลก อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ สุโขทัย พิจิตร กำแพงเพชร และตาก โดยกำหนดให้พิษณุโลกเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรม ธุรกิจการค้าและการขนส่ง และนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการค้าด้านการเกษตรและศูนย์กลางการบริหาร

8. พื้นที่พัฒนาแนวเหนือ – ใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ เลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม หนองบัวลำพู นครราชสีมา ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มุกดาหาร และชัยภูมิ มีพื้นที่หลักของการพัฒนาตามแนวนครราชสีมา – ขอนแก่น – อุดรธานี – หนองคาย ทั้งนี้ นครราชสีมาเป็นศูนย์กลางการพัฒนาอุตสาหกรรมสินค้าอุปโภคบริโภค การแปรรูป การเกษตร โลหะ ยานยนต์ และพลาสติก ขอนแก่นเป็นศูนย์กลางการค้าและการตลาด อุดรธานีเป็นศูนย์กลางทางการเงินการธนาคาร การลงทุน และการขนส่งทางอากาศ และหนองคายเป็นศูนย์กลางการค้าชายแดนกับภูมิภาคอินโดจีน

9. พื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นพื้นที่ที่มีชายแดนติดต่อกับภูมิภาคอินโดจีนเป็นแนวยาว ได้แก่ ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ โดยมีอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางหลัก และแนวพื้นที่พัฒนาอุตสาหกรรมต่อเนื่องในจังหวัดนครราชสีมา – บุรีรัมย์ – สุรินทร์ – ศรีสะเกษ – อุบลราชธานี เชื่อมโยงกับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

10. พื้นที่ภาคใต้ตอนบน ได้แก่ ชุมพร ระนอง ภูเก็ต พังงา กระบี่ ตรัง สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช กำหนดให้กลุ่มจังหวัดภูเก็ต – พังงา – กระบี่ และสุราษฎร์ธานี – นครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่หลักของการพัฒนา โดยภูเก็ตเป็นศูนย์กลางด้านการท่องเที่ยว การบริการ การศึกษาวิจัย และการก่อสร้างระบบขนส่งที่มีประสิทธิภาพเชื่อมทะเลของกลุ่มจังหวัดทั้งสองจะก่อให้เกิดการพัฒนาเขตอุตสาหกรรมปิโตรเคมี และทำเรือขึ้นในพื้นที่พังงาฝั่งอันดามัน และสุราษฎร์ธานีฝั่งอ่าวไทย

11. พื้นที่ภาคใต้ตอนล่างได้แก่ สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ส่งเสริมให้สงขลา – หาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการเงิน การศึกษา และการบริหารราชการของภาค ขณะเดียวกันเร่งรัดการพัฒนาจังหวัดสตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ทางด้านการพัฒนาคน

การท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อรองรับโครงการพัฒนาสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ อินโดนีเซีย – มาเลเซีย – ไทย

นอกจากนี้ การพิจารณาความเป็นอนุภาคตามทฤษฎีการพัฒนาภาค เช่น ทฤษฎีขั้วความเจริญ หรือทฤษฎีย่านกลาง จะพบว่า พื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์กันตามหลักการของแต่ละทฤษฎี ก็ถือว่าเป็นอนุภาคหนึ่งได้เช่นกัน ซึ่งเป็นอนุภาคที่ไม่เกี่ยวข้องกับเขตการบริหารปกครอง หรือตามสภาพภูมิประเทศ เช่น พื้นที่เขตการให้บริการของย่านกลาง ซึ่งประกอบด้วยภาคประกอบของย่านกลาง (Complementary Region) และเมืองหรือย่านกลาง (Central Place) ก็ถือว่าเป็นอนุภาคหนึ่ง เช่นเดียวกับแนวความคิดเรื่อง “พื้นที่อิทธิพล” (Field of Forces) ในทฤษฎีขั้วความเจริญ

แนวความคิดเกี่ยวกับการให้บริการของเมือง

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาระหว่างเมืองและชนบทนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมแนวความคิดต่างๆ ได้ดังนี้

1. การเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบท (Urban – Rural Linkage)
2. เขตอิทธิพลของเมือง (Urban Zones of Influence)

การเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบท (Urban – Rural Linkage)

Rondinelli และ Ruddle (อ้างใน Poigeno, 1982: 8 - 10) ได้ศึกษาถึงการเชื่อมโยงหลักระหว่างเมืองและชนบท ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การเชื่อมโยงทางกายภาพ

ปฏิสัมพันธ์และการรวบรวม (Interaction and Integration) จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการเชื่อมโยงทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นถนน แม่น้ำ คลอง และระบบรางเกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เวลาที่ใช้ในการเดินทาง ราคาสินค้า และโอกาสในการย้ายถิ่นและการเดินทางระหว่างวันลดลง ในขณะที่เดียวกันทำให้การจ้างงานนอกภาคการเกษตร การติดต่อสื่อสาร และขอบเขตการให้บริการมีมากขึ้น การเชื่อมโยงด้านการคมนาคมทำให้การค้าเติบโตมากขึ้น รวมทั้งทำให้ความสามารถในการผลิตที่เชื่อมโยงกับพื้นที่การเกษตรมีมากขึ้น

2. การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ

สำหรับการรวบรวมในเชิงพื้นที่ (Spatial Integration) จำเป็นที่จะต้องมีการขยาย การตลาด สินค้า การไหลเวียนของวัตถุดิบและสินค้าชั้นกลางภายในย่านกลาง การไหลเวียน ของรายได้และทุน รูปแบบของการบริโภค การเชื่อมโยงของการผลิตไปข้างหน้าและข้างหลัง ภายในศูนย์กลางเมืองและระหว่างศูนย์กลางเมืองต่างๆ เมืองการค้ากลายเป็นศูนย์กลางหลักใน การกระจายสินค้าและบริการไปสู่ประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนกับสินค้าการเกษตร และในการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สำหรับเกษตรกร

3. การเชื่อมโยงทางเทคโนโลยี

การเชื่อมโยงประเภทนี้มีลักษณะที่หลากหลาย ซึ่งจะต้องมีความสอดคล้องกับ ศักยภาพทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ วิธีการ และการบริหารของชุมชนต่างๆ ในขนาดและ ขั้นตอนของการพัฒนาที่แตกต่างกัน การเชื่อมโยงนี้มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบทใน แง่ของการกระจายเทคโนโลยีระดับสูงของเมืองหลักไปสู่เมืองที่มีขนาดเล็กกว่า และในที่สุดจะ เป็นการหาเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่สามารถนำมาใช้ในพื้นที่ชนบทได้ ถ้าปราศจากการเชื่อมโยง นี้ การพัฒนาอุตสาหกรรมหลักในศูนย์กลางระดับสูงกว่าจะล้มเหลว ตัวอย่างของการเชื่อมโยง ทางเทคโนโลยีนี้ เช่น ในกรณีของ Malawi (the Malawi Case) ซึ่งมีการประกอบรถแทรกเตอร์ ในเมืองหลัก ในขณะที่เดียวกันก็มีการเตรียมงานเพื่อรองรับการใช้รถแทรกเตอร์ในเมืองเล็กๆ

4. การเชื่อมโยงด้านการบริการ

การเชื่อมโยงนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการบริการด้านอุตสาหกรรม และเกี่ยวข้องกับ การเชื่อมโยงทางเทคโนโลยี ศูนย์กลางเมืองและพื้นที่ชนบทมีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดในด้าน การกระจายการบริการทางสังคมและการค้า และการเข้ามาใช้บริการในเมืองของคนในชนบท ในหลายกรณี การบริการต่างๆ ต้องการจำนวนผู้บริโภคนหนึ่งมาใช้บริการเพื่อให้ได้กำไร ซึ่งในกรณีนี้การบริการก็คือการค้า แต่สำหรับการบริการสาธารณะ จะเน้นการให้บริการผู้คนใน ปริมาณที่มากที่สุดโดยเสียค่าใช้จ่ายที่น้อยที่สุด

ศูนย์กลางการให้บริการต่างๆ จะมีระยะทางในการให้บริการ (Range of Influence) ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะว่าระยะที่ต้องใช้ในการเดินทางมาใช้บริการนั้นมี

ผลต่ออุปสงค์ของการใช้บริการของผู้บริโภค นอกจากนั้นอุปสงค์ของผู้บริโภคนั้นขึ้นอยู่กับศักยภาพของอุปทานของศูนย์กลางต่างๆ ด้วย

5. การเชื่อมโยงด้านการเคลื่อนย้ายของประชากร

การเคลื่อนย้ายของประชากรนั้นมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ใช่การเกษตร แนวโน้มของการย้ายถิ่นเกิดขึ้นเมื่อเกิดการจ้างงานในบริเวณใกล้ๆ กับเมือง ซึ่งจะเป็นพื้นที่ที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาเป็นพื้นที่แรก การย้ายถิ่นนี้อาจจะเกิดขึ้นในช่วงเวลานอกฤดูการทำเกษตร จึงควรมีการฝึกหัดทักษะแรงงานที่เหมาะสมให้กับแรงงานส่วนเกินซึ่งขาดทักษะที่มาจากชนบทนี้เพื่อการทำงานในเมือง

6. การเชื่อมโยงด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

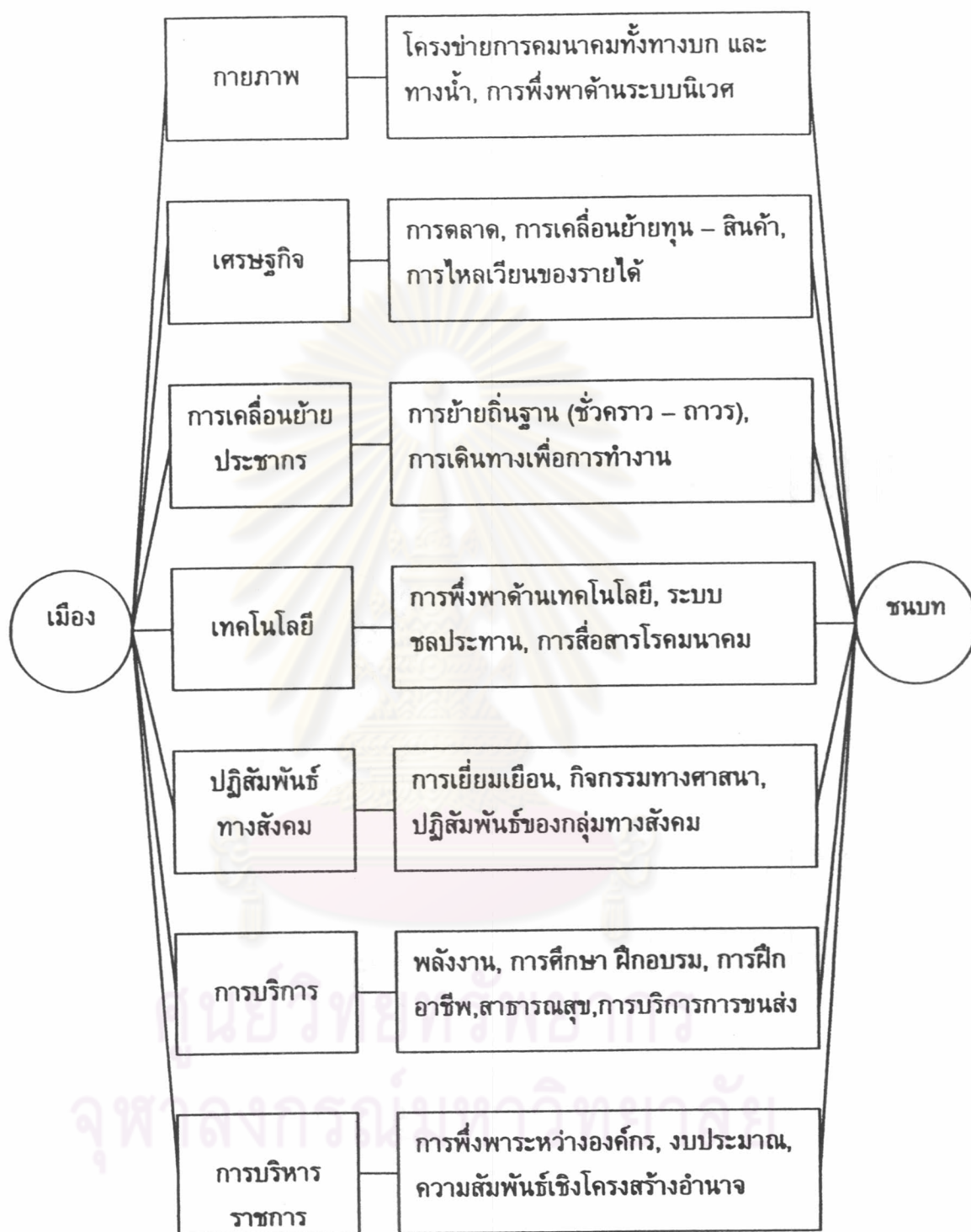
การเชื่อมโยงประเภทนี้เกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการเชื่อมโยงประเภทอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงทางกายภาพ และทางกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เมืองนั้นมีบทบาททางสังคมในลักษณะต่างๆ ต่อพื้นที่ชนบท ผู้คนจะมีปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและมีกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน ประเทศในแอฟริกามีการใช้พื้นที่ตลาดสำหรับการละเล่นและการเต้นรำ เช่นเดียวกับประเทศแถบละตินอเมริกาที่พื้นที่ตลาดเป็นที่รวมของสิ่งอำนวยความสะดวกทางสังคมอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็น ร้านอาหาร บาร์ สถานที่อาบน้ำสาธารณะ โบสถ์ และโรงพยาบาล

7. การเชื่อมโยงด้านการบริหารและการปกครอง

การเชื่อมโยงนี้เป็นการเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกลางพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ ระบบต่างๆ ในพื้นที่ที่กำหนดโดยกลุ่มของการเชื่อมโยงด้านการบริหารและการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลที่เป็นทางการนั้นเป็นผู้กำหนดความสัมพันธ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การไหลเวียนของงบประมาณ การบริหาร การควบคุมดูแล การจัดการอำนาจของศาล และการพึ่งพากันระหว่างองค์กรด้านการบริหารการปกครองพื้นที่

เมื่อได้ความที่อิทธิพลทางการเมืองถูกแทรกแซงโดยแนวความคิดทุนนิยม รัฐบาลมักจะมองข้ามปัญหาสำคัญๆ ในพื้นที่ห่างไกล และเมื่อศูนย์กลางเมืองเติบโตขึ้น หรือเกิดย่านกลางแห่งใหม่ รัฐบาลก็จะเข้าไปแทรกแซงการทำหน้าที่ของแต่ละย่านกลางนั้น

แผนภูมิ 2.1 การเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบท

เขตอิทธิพลของเมือง (Urban Zones of Influence)

พื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจกับเมืองถูกเรียกในชื่อต่างๆ นักภูมิศาสตร์บางท่านใช้คำว่า "Hinterland" ซึ่งดั้งเดิมนั้นหมายถึงพื้นที่ภาคที่มีความเชื่อมโยงกับท่าเรือ บางท่านก็ใช้คำว่า "Umland" ซึ่งหมายถึงเมืองที่มีความเชื่อมโยงในทุกๆ ทิศทาง ซึ่งมีความหมายที่ถูกต้องกว่า อย่างไรก็ตาม A.E.Smailes ได้สร้างคำว่า "Urban Field" ซึ่งมาจากการศึกษาเรื่องแรงดึงดูดของเมือง แต่ก็ยังมีปัญหาเมื่อนำไปใช้กับวิธีการศึกษาวิธีอื่นๆ โดยเฉพาะเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและพื้นที่โดยรอบนั้นไม่ได้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางด้านกายภาพ คำจำกัดความอื่นๆ อย่างเช่น อาณาเขตอิทธิพล (Sphere of Influence) เขตอิทธิพล (Zone of Influence) พื้นที่ส่วนประกอบ (Tributary Area) หรือ พื้นที่เก็บกัก (Catchment Area) ก็ได้ถูกนำมาใช้เช่นกัน ถึงแม้ว่าจะยังมีความสับสนในการใช้คำอยู่ พื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากเมืองมีลักษณะพิเศษ 2 ประการ คือ ไม่เกี่ยวข้องกับอาณาเขต และไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นพื้นที่ที่ต่อเนื่องกัน แต่สำหรับสิ่งที่สำคัญคือ การไหลเวียนของสินค้าและบริการทั้งเข้าและออกจากเมือง ซึ่งเมืองสมัยใหม่และพื้นที่โดยรอบนั้นมีการพึ่งพาในทางเศรษฐกิจ และแน่นอนว่าพื้นที่หนึ่งจะต้องขึ้นอยู่กับอีกพื้นที่หนึ่ง (Johnson, 1972: 87)

การใช้คำศัพท์ที่ถูกต้องนั้นอาจจะไม่สำคัญมากนัก สิ่งที่สำคัญกว่าคือเหตุผลในการกำหนดเขตอิทธิพล จากการวิเคราะห์พื้นที่ชนบทที่ได้รับการบริการจากเมืองพบว่า มีสิ่งบ่งชี้บางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบท ซึ่งได้ประยุกต์ใช้ในการสำรวจการจัดเตรียมสินค้าและบริการในศูนย์กลางเมือง เช่น เมืองขนาดเล็กจะอยู่ในเขตอิทธิพลของเมืองที่มีขนาดใหญ่กว่า ซึ่งการกำหนดเขตอิทธิพลของเมืองนี้เป็นไปตามลำดับศักยภาพของเมือง ที่เมืองขนาดใหญ่จะจัดหาบริการเฉพาะอย่างให้แก่ประชากรที่อยู่ในพื้นที่รอบๆ ทั้งในพื้นที่ชนบทและเมืองอื่นๆ ในที่สุดแล้วเมืองที่มีขนาดใหญ่มากๆ จะยังมีอิทธิพลต่อพื้นที่รอบข้าง หรือกล่าวได้ว่า มันสามารถจัดการพื้นที่รอบข้างได้ ผ่านทางหน่วยงานระดับภาคที่จัดตั้งขึ้น ดังนั้นการวิเคราะห์พื้นที่รอบข้างของเมืองใหญ่จึงเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาภูมิศาสตร์ภาค (Johnson, 1972: 87)

H.E.Bracey (อ้างใน Johnson, 1972: 87) ได้ศึกษาการพึ่งพาของชนบทที่มีต่อเมือง ซึ่งเป็นการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามในพื้นที่ภาคใต้ของอังกฤษ เขาได้สร้างเขตอิทธิพลของเมืองโดยการจัดเรียงหมู่บ้านทั้งหมดที่ได้รับการบริการจากเมืองและสร้างแผนที่ของผลการศึกษา อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้ก็มีอุปสรรคในการใช้ในการศึกษา เพราะว่ามันต้องการรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่ต้องมีอัตราส่วนที่สูงของจำนวนบ้านต่อจำนวนประชากรในชนบท จึงสามารถใช้ได้ดีที่สุดในการกำหนดเขตอิทธิพลของเมืองขนาดเล็กซึ่งให้บริการต่อพื้นที่ชนบทรอบข้างโดยตรง

ถึงแม้ว่าจะมีข้อจำกัด แต่วิธีการนี้ก็มิข้อได้เปรียบบางประการ นั่นก็คือ มีการเน้นถึงการจัดการ การบริการทั้งทางสังคมเศรษฐกิจของเมือง โดยขึ้นอยู่กับความต้องการของประชากรในชนบทที่อยู่รอบข้าง ด้วยเหตุนี้ วิธีการนี้จึงเหมาะสมในการกำหนดบทบาทของเมืองขนาดเล็กที่เป็นย่านกลาง ในการบริการชุมชนชนบท นอกจากนี้ความได้เปรียบของวิธีการนี้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การหลีกเลี่ยงการเก็บข้อมูลจากเจ้าของร้านค้ากำลังรุ่งและพุดน้อย สิ่งที่สำคัญในการศึกษาก็คือ จำนวนของกลุ่มตัวอย่าง และคำถามเพื่อที่จะให้ผลที่น่าพอใจ

F.H.W. Green (อ้างใน Johnson, 1972: 91) ได้ศึกษาวิธีการในการกำหนดเขตอิทธิพลของเมืองอีกวิธีการหนึ่ง ซึ่งใช้ตารางการเดินรถประจำทางของท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ และสร้างสมมติฐานว่าเมืองเป็นศูนย์กลางของรถประจำทาง ซึ่งจะมีการเดินรถอย่างน้อย 1 ครั้ง ในวันทำงานในช่วงฤดูหนาว Green นิยามว่าพื้นที่รอบข้าง (Hinterland) ของศูนย์กลางรถประจำทางคือพื้นที่ซึ่งสามารถเดินทางเข้าสู่ศูนย์กลางได้ง่ายที่สุด การเดินทางเข้าสู่เมืองในช่วงทศวรรษที่ 1940 (ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วิธีการนี้ถูกใช้) จะใช้การขนส่งสาธารณะมากที่สุด พื้นที่รอบข้าง (Hinterland) ของศูนย์กลางรถประจำทางจึงเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับเขตอิทธิพลในการค้าและการบริการอื่นๆ ของเมือง

เมื่อมีการนำเอาพื้นที่รอบข้าง (Hinterland) ของทุกๆ เมืองในพื้นที่หนึ่งมารวมกันในแผนที่เดียวกันจะเกิดปัญหาขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการซ้อนทับกันของพื้นที่รอบข้าง เป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยความบังเอิญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีความเป็นเมืองสูง ซึ่งการคมนาคมมีความสะดวก และเมืองต่างๆ อยู่ใกล้ชิดกัน ด้วยเหตุนี้ บริเวณรอบๆ เมืองใหญ่จะเป็นพื้นที่ที่แทบจะไม่มีการแข่งขันจากศูนย์กลางใกล้เคียงเลย พื้นที่ห่างไกลจากเมืองมากๆ อิทธิพลจะค่อยๆ ลดลง จนกระทั่งพื้นที่นั้นได้รับอิทธิพลจากเมืองอื่น H.E.Bracey ได้ศึกษาถึงการซ้อนทับนี้ในรายละเอียดบางประการที่ Somerset โดยการวัดอิทธิพลของเมืองในพื้นที่ชนบท เขาแสดงให้เห็นว่าการลดลงของอิทธิพลจากศูนย์กลางเมืองไม่ใช่การลดแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการลดลงของอิทธิพลของเมืองอย่างกะทันหันเมื่อถึงจุดเมื่อการค้าถูกแบ่งระหว่างเมืองสองเมือง ส่วนผู้ที่อยู่ในเขตรอยต่อของเมืองจะเลือกไปใช้บริการในเมืองทั้งสองอย่างเท่าๆ กัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Islam, Qamar-UI (1981: abstract) ได้ศึกษาถึงความเชื่อมโยงระหว่างเมือง Jaranwala กับพื้นที่ชนบทในประเทศปากีสถาน พบว่า ความเชื่อมโยงที่สำคัญที่สุดคือ ความเชื่อมโยงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยมีรัฐมีการให้บริการเป็นระยะทาง 18 ไมล์ ส่วนความเชื่อมโยงด้านอื่นๆ เช่น เทคโนโลยี นันทนาการ และการบริหารปกครอง ก็คงมีอยู่ แต่มีบทบาทที่น้อยกว่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

Thiranagamage, Dayapala (1981: abstract) ได้ศึกษาถึงบทบาทของเมืองขนาดเล็ก ในการพัฒนาชนบท คือ เมือง Embilipitiya และเมือง Angunakolaya ในประเทศศรีลังกา พบว่าเมืองเหล่านี้มีบทบาทในการให้บริการขั้นพื้นฐานแก่ชนบท ไม่ว่าจะเป็นการเป็นแหล่งตลาด การให้บริการด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา และเสนอแนะว่าควรมีการจัดตั้งศูนย์บริการชนบท ให้มีมากขึ้นในพื้นที่ชนบท เพื่อทำหน้าที่เป็นแหล่งบริการ หรือย่านกลางในพื้นที่นั้น

Basnet, Kedar (1988: abstract) ได้ศึกษาถึงความเชื่อมโยงระหว่างชนบทและเมือง และการพัฒนาใน Pokhara valley ประเทศเนปาล พบว่า โครงข่ายของย่านกลางได้ก่อให้เกิดการเติบโตขึ้นในพื้นที่ชนบทโดยฝ่ายทางการซื้อขายสินค้าการเกษตร และสินค้าอุปโภคบริโภค และเสนอแนะว่าควรมีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมเพื่อที่จะให้ความเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบทเป็นไปอย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น

Daniels, Isobel and others (2000: Summary) ได้ศึกษาถึงการพึ่งพาระหว่างพื้นที่เมืองและชนบทในภาคตะวันตกของอังกฤษ สิ่งสำคัญที่พบในงานวิจัยก็คือ การพึ่งพาที่ว่านี้มีหลายลักษณะ บางลักษณะก็เป็นการพึ่งพาทางเดียว ได้แก่ การค้า การบริการสาธารณสุข และการบริการอื่น บางลักษณะก็เป็นการพึ่งพาสองทาง ได้แก่ ด้านการย้ายถิ่น การศึกษา การท่องเที่ยว ตลาดแรงงาน และโครงสร้างทางกายภาพ